

5. Hvordan oppleves samfunnsutviklingen?

5.1. Innledning

Kapittel 2 gav et bilde av hvordan befolkningen ønsker at det norske samfunnet skal være. Kapitlene 3 og 4 har vist hvordan den faktiske utviklingen har vært på ulike områder de siste tiårene. Samsvarer utviklingen med befolkningens ønsker, er vi på vei mot det gode samfunn?

Til slutt i kapittel 3 ble det foretatt en oppsummering av tendensen for mange av de norske utviklingsmønstrene (tabell 3.4). Dette kan ses som et forsøk på å gi en "objektiv" karakteristikk av samfunnsutviklingens retning, noe som langt fra er en enkel oppgave. Som vi kommer tilbake til i neste og avsluttende kapittel, vil det herske ulike oppfatninger om hva som er ønskelig. Videre vil det vil være uenighet om hva som er viktigst når sprikende utviklingstendenser skal avveies. I dette kapitlet skal vi bruke en annen tilnæringsmåte, den "subjektive". Vi overlater til folk selv å ta stilling til hvordan utviklingen skal karakteriseres.

De intervjuede i Norsk Monitors undersøkelser er blitt spurt om hvor fornøyde de er med dagens samfunn, hvordan de synes utviklingen har vært de siste årene, og hva slags utvikling de forventer seg i den nærmeste fremtida. Det er dermed opp til hver enkelt å avgjøre hva de mener er ønskelige samfunnskvaliteter og

å bedømme hvordan utviklingen har vært i forhold til det ønskelige. De som opplever at noen tendenser har vært positive og andre negative, må ta stilling til hva som er viktigst, for å kunne trekke en generell konklusjon om hovedtendensen i samfunnsutviklingen.

Svarene som gis kan være mer eller mindre gjennomtenkte når det gjelder vurderingen av hva som er ønskelig og velfunderte når det gjelder kunnskaper om den faktiske samfunnsutviklingen. Det er uansett interessant å få et bilde av hvordan utviklingen oppleves, om nordmenn i dag føler at den går i en positiv eller negativ retning. En mulig definisjon av "det gode samfunn" er nettopp den subjektive: et samfunn der befolkningen opplever at det er godt å leve, uavhengig av dets objektive egenskaper.

Kapitlet starter med et bilde av befolkningens generelle oppfatninger om dagens situasjon og utviklingstendensene i det norske samfunnet. Deretter vises tilsvarende vurderinger for ulike konkrete samfunnsområder. Hvilke områder en ønsker at det offentlige skal bruke mer ressurser på, forteller også noe om hva som anses som viktig og ikke tilstrekkelig ivaretatt i Norge i dag. Det samme gjør oppfatninger om hvilke saker eller formål det er viktig å prioritere politisk. Enda en

innfallsvinkel til hvordan utviklingen oppleves er å se på forekomsten av frykt eller bekymring for ulike samfunnsmessige problemer.

5.2. Oppfatninger om den generelle samfunnsutviklingen

I Monitor-undersøkelsen høsten 2001 svarte 4 prosent at de var meget fornøyd med "forholdene i det norske samfunnet i dag", og 54 prosent at de var ganske fornøyde. Med 13 prosent ganske og 2 prosent meget misfornøyde gir dette en klar overvekt av tilfredse i befolkningen (58–15=43 prosentpoeng, som vist i tabell 5.1).

Hvordan en skal tolke en slik svarfordeling er imidlertid usikkert, ettersom vi ikke vet akkurat hva de intervjuede legger i svaralternativene. Resultatet er klart under det vi får når spørsmålet gjelder hvor fornøyde de intervjuede er med egen tilværelse (27 prosent meget og 57 ganske fornøyde, mot 4 ganske og 1 prosent meget misfornøyde, som gir en overvekt av tilfredse på 79 prosentpoeng). Vi må kunne konkludere at det er en behersket tilfredshet som preger oppfatningen av samfunnsforholdene. Flertallet opplever Norge som et godt samfunn å leve i, men den store entusiasmen mangler. Sammenlignet med tilfredsheten med egen tilværelse er det rom for forbedringer.

En kan undre seg på om nordmenn var mer fornøyde med samfunnsforholdene tidligere.¹ Svarene på spørsmålet om hvordan de intervjuede synes at samfunnet har utviklet seg de siste årene kan tyde på en negativ utvikling. Det er nemlig flere som mener at Norge er blitt verre å leve i enn de som mener at det er blitt bedre, 38 mot 23 prosent, som gir en negativ balanse på 15 poeng (tabell 5.1). Dette betyr ikke nødvendigvis at de selv føler de har fått det verre, det kan tenkes at det er utviklingen for andre som vurderes negativt. Resultater fra andre land viser nemlig at flere ser positivt på utviklingen når de blir spurt om egen situasjon enn når det er spørsmål om utviklingen for folk flest (Hagerty 2003).

Vi kan heller ikke vite om andelen som var fornøyde med samfunnet ville vært høyere om vi hadde hatt sammenlignbare resultater fra tidligere tidspunkter. Kanskje gjør det seg gjeldende en nostalgisk tendens til å se fortida i et mer rosenrødt skjær enn nåtida, som forklarer overvekten av negative vurderinger for spørsmålet om utviklingen. Men det synes ikke urimelig å tenke seg at samfunnsutviklingen ble opplevd mer positivt i gjenoppbyggingsfasen etter 2. verdenskrig. Inntrykket er at det i disse årene hersket en utviklingsoptimisme i befolkningen som står i kontrast til det negative bildet mange har i 2001.

Tabell 5.1. Tilfredshet med samfunnet og samfunnsutviklingen. 2001. Prosent. (N = 4 058)

Hvor fornøyd er du med forholdene i det norske samfunnet i dag?		Hvordan synes du samfunnet har utviklet seg de siste årene?		Hvordan tror du samfunnet vil utvikle seg i fremtiden?	
Meget fornøyd	4	Blitt bedre å leve i	23	Bli bedre å leve i	9
Ganske fornøyd	54	Ikke store forandringer ..	35	Ikke store forandringer	35
Verken – eller	27	Vet ikke	4	Vet ikke	12
Litt misfornøyd	13	Blitt verre å leve i	38	Bli verre å leve i	44
Meget misfornøyd	2				
Sum	100	Sum	100	Sum	100
Balanse (fornøyd – misfor.) ..	43	Balanse (bedre – verre) ..	-15	Balanse (bedre – verre)	-35

Kilde: Norsk Monitor.

Inntrykket av et pessimistisk syn på samfunnsutviklingen forsterkes når blikket i stedet for bakover skal rettes framover. Bare 9 prosent forventer at det norske samfunnet kommer til å bli bedre å leve i, mens 35 prosent ikke venter seg store endringer. Til sammen blir dette 44 prosent, akkurat like mange som tror at det vil bli verre. Overvekt av negative over positive forventninger er på hele 35 poeng. Befolkningens svar på spørsmålet om vi er på vei mot det gode samfunn synes derfor å være et klart nei.

Hva er det som kan ligge bak en så markert pessimisme når det gjelder forventninger til samfunnsutviklingen? Igjen kan en spørre om resultatet er mer betinget av en allmennmenneskelig tendens til å se med bekymring på framtida enn av konkrete trekk ved utviklingen i Norge ved årtusenskiftet. En slik tendens til pessimisme finner vi imidlertid ikke i undersøkelser fra andre vestlige nasjoner.² Vi kan derfor ikke se bort fra at vi hadde funnet en sterkere framtidstro og optimisme når det gjaldt samfunnsutviklingen i Norge hvis dette var blitt undersøkt tidligere.

Uansett er en så negativ oppfatning av samfunnsutviklingen som tabell 5.1 viser for den norske befolkningen i 2001 egnet til å overraske. Nettopp i 2001 avanserte Norge til førsteplassen på FN-organet UNDPs rangering av land i verden etter levekår (se kapittel 4). Vi har bak oss en periode med dramatisk vekst i inntekter og materiell levestandard. Hva er det da som kan ligge bak et så negativt inntrykk av samfunnsutviklingen? Kanskje kan vi få en antydning av hva som er forklaringen ved å undersøke om det er bestemte grupper i befolkningen der pessimismen er spesielt sterk.

5.3. Hvem er tilfredse og optimistiske?

Tabell 5.2 sammenligner sosiale grupper når det gjelder tilfredshet med samfunnsforholdene og oppfatning av utviklingen. Overvekten av fornøyde over misnøyde varierer forholdsvis lite. Det er ingen forskjell mellom kvinner og menn, ulike aldersgrupper eller bostedsområder. Dette kan oppfattes som et samfunnsmessig sett gunstig resultat, som forteller at det ikke er spesielle grupper der medlemmene føler at de kommer dårligere ut enn andre. Bildet endrer seg imidlertid når vi ser på utdanning og inntekt, der personer som ligger høyt er klart mer fornøyde enn de som befinner seg nederst på skalaen.

Mønsteret endrer seg når vi ser på oppfatninger om utviklingstendensen, enten det gjelder hva som har skjedd siste år eller framtidsutsiktene. Her har kvinnene et langt mer negativt syn enn menn, og eldre er mer pessimistiske enn yngre. Det er en viss tendens til at en god økonomi går sammen med et positivt inntrykk av samfunnsutviklingen, mens dette bare i beskjeden grad gjelder for høy utdanning. Region og bosted betyr forholdsvis lite for hvordan utviklingen oppleves. Folk i Nord-Norge mener imidlertid oftere enn andre at tendensen de siste årene har vært negativ.

En kunne tenke seg at personer med ulikt verdisyn vil se forskjellig på hvor godt samfunnet er og hvordan det utvikler seg. Den viktigste verdimetsetningen i dagens Norge, ifølge Monitor-analysen presentert i kapittel 2, går mellom et moderne og et tradisjonelt verdisyn. Har de store endringene som skjer på mange samfunnsområder ført til at en moderne orientert person er mer fornøyd enn en person med et tradisjonelt verdisyn, som ønsker å holde

Tabell 5.2. Tilfredshet med samfunnet og samfunnsutviklingen innenfor ulike sosiale grupper. 2001. Prosentpoeng for overvekt av positive over negative oppfatninger

	Samfunns- forholdene	Utviklingen siste år	Utviklingen framover	(N)
Alle	43	-15	-35	(4 058)
Kjønn				
Mann	43	-3	-25	(1 792)
Kvinne	41	-27	-43	(2 266)
Differanse	2	24	18	
Alder				
60- år	42	-17	-40	(781)
40-59 år	43	-21	-37	(1 353)
25-39 år	43	-18	-33	(1 582)
15-24 år	40	6	-19	(342)
Differanse (største)	2 (3)	-23 (-27)	-21	
Region				
Oslofjordområdet	43	-14	-32	(1 636)
Indre Østland og Trøndelag	42	-14	-34	(714)
Sør- og Vestlandet	42	-14	-36	(1 271)
Nord-Norge	40	-26	-38	(437)
Differanse	3	12	6	
Bosted				
By	44	-11	-31	(2 011)
Tettsted	41	-23	-37	(1 164)
Land	41	-16	-38	(883)
Differanse (største)	3	5 (12)	7	
Utdanning				
Universitet/høgskole	50	-10	-29	(1 651)
Videregående	40	-19	-37	(1 500)
Lavere	34	-17	-37	(905)
Differanse (største)	16	7 (9)	8	
Inntekt (hushold)				
500 000 -	54	-6	-26	(1 293)
300 000 - 499 999	42	-18	-37	(1 400)
0-299 999	33	-21	-38	(1 238)
Differanse	21	15	12	

Kilde: Norsk Monitor.

fast på det gamle og velprøvde? Svaret er nei, forskjellene i tilfredshet er små. Men de tradisjonelt orienterte har et langt mørkere syn på tendensen i samfunnsutviklingen enn de moderne. Kanskje avspeiler dette at begge grupper opplever at vi er inne i en periode med store samfunnsmessige endringer.

Også verdiutviklingen de siste årene kan ha skapt bekymring hos tradisjonelt orienterte personer. Dreiningen i en moderne retning som ble beskrevet i kapittel 2, kan ha gitt dem en følelse av at deres verdioppfatninger er på vikende front, noe som igjen kan ha bidratt til et pessimistisk syn på samfunnsutviklingen.

Tabell 5.3. Tilfredshet med samfunnet og samfunnsutviklingen avhengig av verdioppfatning og partivalg, 2001. Prosentpoeng for overvekt av positive over negative oppfatninger

	Samfunns- forholdene	Utviklingen siste år	Utviklingen framover	(N)
Verdi-dim.1				
Moderne	45	2	-17	(1 337)
Mellom	41	-19	-39	(1 410)
Tradisjonell	43	-30	-48	(1 311)
Differanse	2	32	31	
Verdi-dim.2				
Idealistisk	55	-16	-33	(1 307)
Mellom	45	-11	-32	(1 354)
Materialistisk	27	-20	-39	(1 397)
Differanse (største)	28	4 (9)	6 (7)	
Verdi-dim.3				
Konservativ	42	-8	-29	(1 259)
Mellom	42	-19	-36	(1 352)
Radikal	47	-19	-39	(1 447)
Differanse	-5	11	10	
Stemte 2001				
RV	20	-20	-29	(44)
SV	38	-19	-37	(572)
Arbeiderpartiet	59	-10	-28	(741)
Senterpartiet	49	-12	-45	(169)
KrF	54	-35	-51	(397)
Venstre	54	-11	-32	(134)
Høyre	47	-6	-25	(763)
Fremskrittspartiet	15	-23	-44	(339)
Differanse (største)	44	29	26	

Kilde: Norsk Monitor.

Men det er verdt å merke seg at heller ikke innenfor den tredjedelen av befolkningen som har det mest moderne verdisyntet er optimismen framtrepende. Også her finner vi klart flere som har negative enn positive forventninger til den framtidige samfunnsutviklingen.

Når vi sammenligner i personer langs den nest viktigste verdidimensjonen, er det langt vanligere å være fornøyd med samfunnsforholdene hvis en heller i idealistisk enn i materialistisk retning. Dette kan ha sammenheng med at materialister, som er opptatt av eiendeler og forbruk, har lettere enn idealister for å føle at inntektene ikke strekker til, at de mangler materielle goder som er nødven-

dige for å leve et tilfredsstillende liv, og at de er dårligere stilt enn andre når det gjelder økonomi (se kapittel 2). De tjener som gruppe omtrent like godt som idealister, og eier noe flere ting. Men på hvert nivå definert ut fra objektive forhold, øker sjansen for å være misfornøyd med egen økonomi jo lengre vi beveger oss fra idealistisk til materialistisk side av verdidimensjonen. Siden nettopp de økonomiske forholdene betyr mye for materialister, er det ikke overraskende om slike frustrasjoner over egen økonomiske situasjon vil slå over i misnøye med samfunnet.

Både velstandsveksten og en klar tendens til større oppslutning om materialistiske

verdier på 1990-tallet kunne gi grunn til å vente at materialister skulle se lysere på samfunnsutviklingen enn idealister. Tendensen er imidlertid den motsatte, men forskjellene er beskjedne.

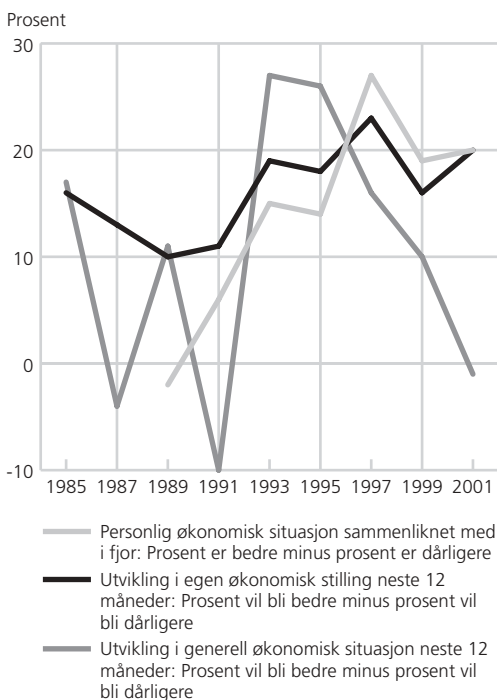
Når det gjelder den tredje verdimotsetningen, mellom en radikal og en konservativ orientering, er forskjellene små mellom yttergruppene enten vi ser på tilfredshet med dagens situasjon eller oppfatninger om utviklingen. Radikalere er en tanke oftere fornøyde med dagens samfunn, og litt mer pessimistiske når det gjelder utviklingstendensene.

Tabell 5.3 viser også forskjellene mellom de ulike partienes velgergrupper ved valget høsten 2001. Det er en klar tendens til at de som stemte på fløypartier langs en høyre-venstre-skala er mindre tilfredse enn de som støttet partier nærmere sentrum. Overvekten av fornøyde over misfornøyde er minst for Fremskrittspartiets og RVs velgere, og størst for Arbeiderpartiets. Plasseres Senterpartiet til venstre for Arbeiderpartiet, ville mønsteret blitt perfekt kurvilineært, fallende fra sentrum mot begge sider.

Forskjellen mellom velgergruppene er noe mindre når det gjelder synet på utviklingstendenser i samfunnet. Høyre-velgere er de mest optimistiske, KrF-velgere de mest pessimistiske³.

Hva kan en ut fra disse resultatene konkludere om hva som fører til tilfredshet eller misnøye med samfunnsforholdene, og optimisme eller pessimisme når det gjelder utviklingstendensene? Ressurser i form av utdanning og inntekt, sammen med en idealistisk verdiorientering, øker sjansene for å være fornøyd med samfunnet. Åpenhet for endring, som er mest typisk for yngre, reduserer tendensen til å

Figur 5.1. Oppfatning om utvikling i egen og samfunnets økonomisk situasjon. Balanse mellom opplevd/forventet forbedring og forverring, 2001. Prosent. (N = 4 058)

Kilde: Norsk Monitor.

ha en negativ oppfatning av utviklingen de siste årene og et pessimistisk syn på framtida. Uavhengig av dette ser kvinner oftere enn menn med skepsis på tendensen i samfunnsutviklingen.

En annen innfallsvinkel når en leter etter bakgrunnen for et negativt syn på samfunnet og utviklingen er å undersøke om dette er knyttet til spesielle saksforhold. Vi skal starte med oppfatninger om den økonomiske utviklingen, som jo er noe av det en kunne ventet ville gi grobunn for optimisme.

5.4. Forventninger til den økonomisk utviklingen

I Monitor er det helt siden 1985 stilt spørsmål om hvordan utviklingen på det økonomiske området oppleves. På bakgrunn av den faktiske utviklingen beskrevet i kapittel 3, ville det være overraskende om det var her årsaken til pessimisme ligger.

Det er da også lite i resultatene som tyder på at det negative synet på samfunnsutviklingen har sin rot i økonomiske bekymringer. Med unntak av 1989, da dette spørsmålet ble stilt for første gang, er det hele tiden flere som opplever at deres personlige økonomi er blitt bedre sammenlignet med situasjonen for ett år siden enn det er som mener at den er blitt dårligere. Dette går fram av figur 5.1, som viser balansen mellom positive og negative oppfatninger.

Når det gjelder hva som vil skje i den nærmeste framtida, er det hele tiden klart flere som venter seg forbedring enn det er de som frykter forverring i privatøkonomien. Forventningene svinger mer når det gjelder synet på hvordan samfunnsøkonomien vil utvikle seg. Optimismen råder stort sett også her, men både i 1987, 1991 og 2001 er det en overvekt av pessimister.

Utviklingen i egen og samfunnets økonomiske situasjon oppleves altså langt mer positivt enn den generelle samfunnsutviklingen. Når den økonomiske optimismen ikke har hatt større smitteeffekt, henger dette for det første sammen med at det er relativt få som venter seg store økonomiske endringer. Mellom halvparten og to tredeler svarer at de tror den generelle situasjonen vil bli omtrent som nå eller at de ikke vet hva som vil skje, mens de tilsvarende tallene for den personlige økonomien er mellom 60 og 70 prosent. Av det mindretallet som venter seg endringer neste år er det dessuten ytterst få som tror de vil bli vesentlige. Andelen som velger dette svaret ligger i hele tidsrommet under 5 prosent for samfunnsøkonomien og under 10 prosent for den personlige.

For det andre er forskjellen mellom økonomiske optimister og pessimister ikke så stor som en kunne ha ventet når det gjelder synet på den generelle samfunnsutviklingen (tabell 5.4). Selv blant de få som venter en vesentlig forbedring i samfunnsøkonomien, er det flere som har negative enn positive forventninger til den generelle utviklingen.

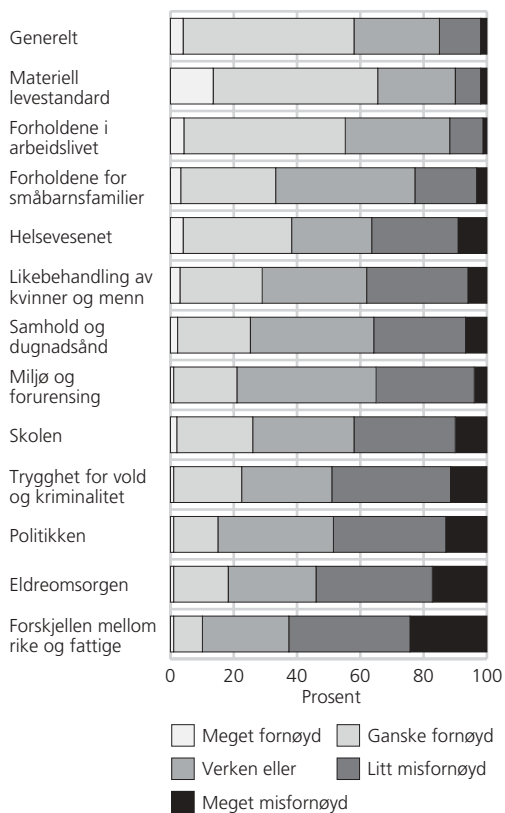
En mer teknisk beskrivelse av sammenhengen mellom økonomiske og allmenne forventninger er at de første bare forklarer mellom 1 og 2 prosent av variasjonen

Tabell 5.4. Oppfatning om samfunnet blir bedre eller dårligere å leve i avhengig av forventet endring i den generelle økonomiske situasjonen. 2001. Prosent

Samfunnet vil bli:	Den generelle økonomiske situasjonen vil neste 12 måneder bli:					
	Forbedret		Uendret		Forverret	
	Vesentlig	Noe	Som nå	Vet ikke	Noe	Vesentlig
Bedre å leve i	23	18	7	5	7	6
Verre å leve i	41	36	42	39	54	76
Bedre – verre	-18	-18	-35	-34	-47	-70
Base (i prosent)	(2,2)	(15,8)	(55,7)	(7,4)	(17,7)	(1,2)

Kilde: Norsk Monitor.

Figur 5.2. Tilfredshet med samfunnsforholdene - generelt og på ulike områder. 2001. Prosent

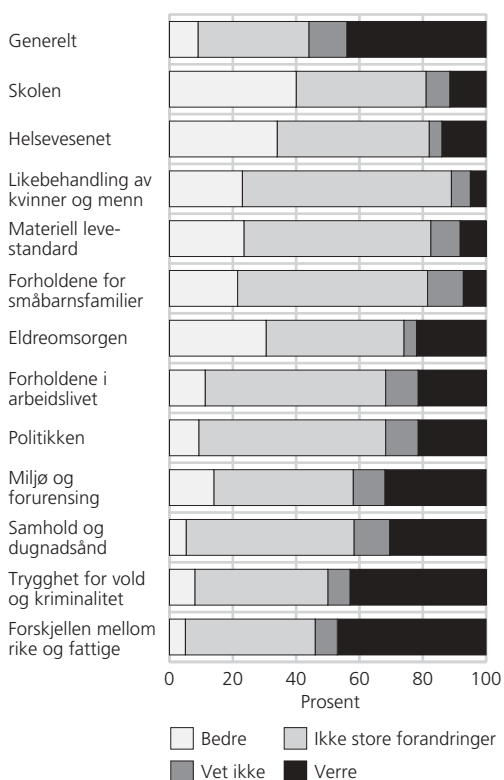
Kilde: Norsk Monitor 2001.

i de siste. Oppfatningen om økonomiske utsikter spilte altså i 2001 en beskjeden rolle for hvordan vi opplever samfunnsutviklingen. Vi skal nå se om det er andre samfunnsforhold som kan ha betydning.

5.5. Oppfatning av konkrete samfunnsområder

I siste Monitor-undersøkelse fra høsten 2001 ble det stilt spørsmål om hvor fornøyd en var med situasjonen på tolv ulike samfunnsområder, og hvilke forventninger en hadde til den framtidige utviklingen.

Figur 5.3. Forventninger til samfunnsutviklingen de nærmeste årene - generelt og på ulike områder. 2001. Prosent

Kilde: Norsk Monitor 2001.

Mange misfornøyde med dagens situasjon

Figur 5.2 viser at det er store variasjoner når det gjelder vurderingen av dagens situasjon. Den materielle levestandarden er det av de tolv områdene det spørres om der flest er fornøyd og færrest misfornøyd, med en overvekt av positive over negative vurderinger på 54 prosentpoeng. På motsatt ytterpunkt finner vi et annet økonomisk aspekt, forskjellen mellom rike og fattige. Her er det misnøyen som dominerer, det er en negativ overvekt på 52 poeng.

Det er en klar tendens til at misnøyen er større når vi spør om konkrete forhold i stedet for om samfunnet generelt. For ti av de tolv områdene er balansen mellom positive og negative vurderinger mer negativ enn for det generelle spørsmålet. Det er bare for fire av områdene at det er flere fornøyde enn misfornøyde. Misnøyen er spesielt stor når det gjelder sentrale offentlige oppgaver som eldreomsorg og skole, mens helsevesenet kommer noe bedre ut. Situasjonen når det gjelder kriminalitet anses ikke tilfredsstillende av nesten halve utvalget. Politikken er tydelig i miskreditt, overvekten av misfornøyde over fornøyde er på 33 prosentpoeng.

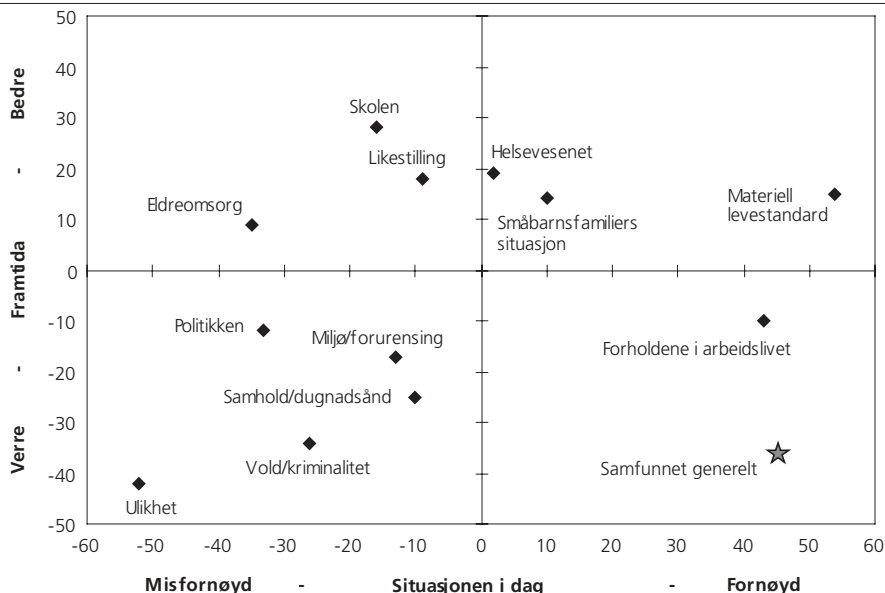
Flere har tro på en positiv utvikling

Når det gjelder forventninger til utviklingen de nærmeste årene innenfor de ulike områdene, er det vanligste svaret at det ikke vil bli store forandringer. Ellers er det slående at pessimismen ikke er like

stor som når spørsmålet stilles generelt. På åtte av de tolv områdene er det flere som venter seg forbedring enn tallet på bare 9 prosent som tror at det norske samfunnet vil bli bedre å leve i. Bare for ett område, forskjellen mellom rike og fattige, er det flere som venter seg forverring enn de 44 prosentene som svarer dette på det generelle spørsmålet. En slik negativ forventning er i tråd med den faktiske utviklingen de siste årene (se kapittel 3).

Men også når det gjelder konkrete framtidforventninger er det overvekt av negative over positive oppfatninger for seks av de tolv områdene. Ved siden av økonomiske forskjeller er pessimismen spesielt stor når det gjelder utviklingen for kriminalitet, fellesskapsånd, miljøproblemer, politikken og forholdene i arbeidslivet. For skolen og eldreomsorgen, som kom langt ned når det gjaldt

Figur 5.4. Tilfredshet og forventninger til utviklingen for ulike samfunnsområder. Balanse positive minus negative oppfatninger/forventninger. 2001

Kilde: Norsk Monitor.

tilfredshet med dagens situasjon, er bildet folk har av framtida mer optimistisk, henholdsvis 39 og 31 prosent venter seg forbedring.

Økonomisk likhet mest negativt vurdert

I figur 5.4 sammenfattes resultatene for tilfredshet med dagens situasjon og forventninger til framtida. Langs den horisontale aksen vises overvekten av fornøyde over misfornøyde, langs den vertikale overvekten av optimister over pessimister. De tolv områdene fordeler seg på fire kvadranter med ulike kombinasjoner av tilfredshet og forventninger.

Oppe til høyre har vi områder der balansen er positiv langs begge akser: flere

fornøyde enn misfornøyde og flere optimister enn pessimister. Her finner vi materiell levestandard, helsevesenet og småbarnsfamiliers situasjon. Nede til venstre har vi områder der balansen i begge tilfeller er negativ, det vil si der misnøyen dominerer i dag og pessimismen råder når det gjelder framtida. Her finner vi ulikhet, kriminalitet, fellesskap, miljø og politikken. For eldreomsorg, skole og likestilling er det en overvekt av misnøye i dag, men en viss optimisme for framtida. For arbeidslivet er oppfatningen av situasjonen i dag ganske positiv, men forventningene mer pessimistiske. I denne kvadranten ligger også den generelle vurderingen av samfunnet og samfunnsutviklingen.

Tabell 5.5. Prioritering av ressursbruk på ulike samfunnsoppgaver. 1999. Prosent

	Skåre 0-100*	Ikke gjøre	Mindre	Som nå	Mer	Andre prioritet	Første prioritet
Skole	71	0	0	13	87	14	30
Helsevesen og sykehus	68	0	0	16	83	17	22
Eldreomsorg	62	0	1	18	81	15	9
Fritidstiltak for ungdom	55	0	2	29	69	5	4
Bekjempe rusmisbruk	55	1	2	28	70	5	3
Politiet	54	0	2	35	63	4	2
Forskning	52	0	3	45	52	3	3
Universiteter og høyskoler	50	0	1	52	47	3	1
Støtte til kollektivtrafikk	50	1	5	39	54	1	0
Barnehager	49	1	4	51	43	2	2
Miljøvern	47	0	5	57	38	3	2
Bygging av boliger	47	1	6	57	36	1	1
Utjevning av inntektsforskjeller i Norge ..	47	4	9	39	47	1	1
Utbygging av veinettet	46	1	12	49	38	1	1
Støtte til småbarnsfamilier	44	1	8	59	32	1	2
Støtte til utkantdistriktene	43	2	13	54	30	1	0
Forsvaret	38	3	25	56	16	1	0
Støtte til kulturlivet	37	5	23	57	15	1	0
Støtte til idretten	37	3	20	64	13	0	0
Hjelp til flyktninger i Norge/andre land ...	37	6	22	57	16	1	1
Støtte til næringslivet	35	4	23	65	7	0	0
Støtte til landbruket	34	5	31	51	13	1	1
Utviklingshjelp	34	7	28	52	14	1	0
Kirken og annen religiøs virksomhet	30	14	32	48	6	1	0
Støtte partier og annen politisk virksomhet	27	13	43	43	2	1	0

* Snitt for skala fra 0 (ikke gjøre) til 100 (gjøre mer og første prioritet), med øvrige verdier 20 (gjøre mindre), 40 (som nå), 60 (gjøre mer) og 80 (gjøre mer og andreprioritet).

Kilde: Norsk Monitor.

Situasjonen er altså at økonomiske forhold danner ytterpunktene når det gjelder oppfatningene om hvor vi står og hvor vi går. Materiell levestandard er det aspektet flest er fornøyd med, samtidig som forventningene for framtidig utvikling er optimistiske. Økonomisk ulikhet er det aspektet der flest er misfornøyd, og der flest venter seg en ytterligere forverring i framtida. Sett i forhold til hvordan samfunnsforholdene generelt vurderes, svarer oppfatningene om materiell standard best til hvordan dagens situasjon bedømmes, mens forventningene om økende ulikhet ligner mest på forventningene til framtida generelt.

5.6. Prioriteringer

Hvilke oppgaver som anses spesielt viktige å løse og som det bør brukes mer ressurser på kan fortelle noe om hvor folk mener problemene ligger i dagens samfunn.

Hvor trengs det mer ressurser?

I Monitor for 1999 ble det stilt spørsmål om prioriteringer når det gjelder samfunnets ressursbruk i forhold til 25 ulike formål. Svarene på om samfunnet burde bruke mer, som nå, mindre eller ikke noe av penger eller andre ressurser på hvert enkelt formål vil avhenge av hvor viktig det blir ansett, og slik fortelle noe om en persons verdisyn. Men prioriteringen vil også avhenge av hvordan personen føler at formålet i dag tilgodeses. Ønsket om å bruke mer ressurser på et gitt formål kan altså tyde på at situasjonen ikke oppleves som tilfredsstillende. Dette spørsmålet gir dermed et annet inntak til å få et inntrykk av hvilke konkrete problemer som kan ligge bak den generelle misnøyen med samfunnsforhold og utviklingstendenser.

Tabell 5.5 viser ønskene når det gjelder prioritering av ressursbruk på ulike samfunnsoppgaver. Skolen er den samfunnsoppgaven der flest ønsket å satse mer høsten 1999, og kommer også høyest som første prioritet. Tett etter følger helsevesen og sykehus, deretter eldreomsorg. Dette stemmer overens med bildet av lav tilfredshet med situasjonen når det gjelder eldreomsorg og skole som ble tegnet i forrige avsnitt. Det er også mange som føler at det må satses mer på bekjempelse av rusmisbruk og på fritidstiltak for ungdom, dette prioriteres så vidt foran økte ressurser til politiet.

Økonomisk ulikhet, det området der misnøyen med dagens situasjon var størst, og forventningene til framtida mest pessimistiske, kommer lengre nede på prioriteringslista. Også miljøvern kan synes å bli lavere prioritert enn det lav tilfredshet og negative forventninger kunne gi grunn til å vente.

Men også for disse oppgavene er det flere som ønsker økt innsats enn det er de som vil redusere eller helt fjerne ressursbruken. For de ni områdene nederst i tabell 5.4 er situasjonen den motsatte, flere ønsker ned- enn opptrapping av samfunnets satsing. Her finner vi forsvaret, kultur, idrett, næringsliv og jordbruk, sammen med hjelp til flyktninger og u-land. Aller nederst kommer støtte til religiøs og politisk virksomhet, der henholdsvis 46 og 56 prosent av befolkningen ønsker ingen eller redusert innsats.

Hvilke oppgaver er viktigst?

Et annet spørsmål som kan si noe om hvor befolkningen føler at situasjonen er utilfredsstillende og behovet for innsats størst, gjelder hvilke "samfunnspolitiske saker" fra en lang liste som en mener "er spesielt viktig å løse i Norge". Resultatet

Figur 5.5. Andel som mener at ulike samfunns-politiske saker er spesielt viktig å løse i Norge, 2001. Prosent

Kilde: Norsk Monitor 2001.

fra høsten 2001 er vist i figur 5.5. Også denne måten å spørre på gir resultater som samsvarer med de som alt er presentert for ønsker om ressursbruk i 1999. Helsevesen, eldreomsorg og skole kommer høyest, sammen med bekjempelse av kriminalitet.

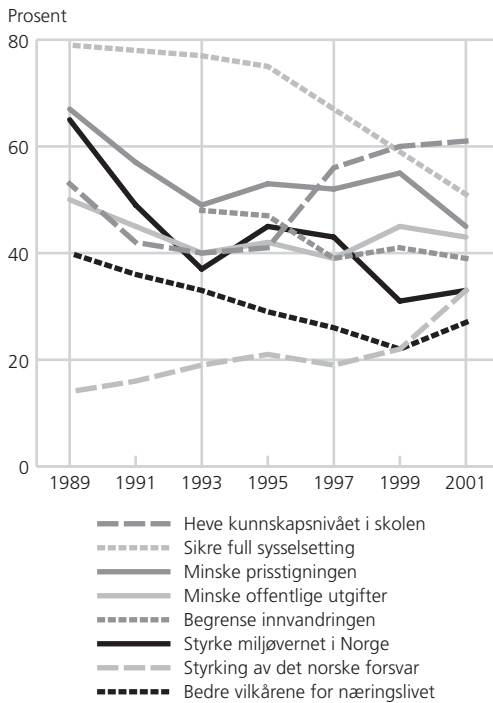
Igen er det slik at utjevning av inntektsforskjeller og miljøvern kommer lavere når det gjelder viktighet enn det misnøyen med dagens situasjon og pessimismen når det gjelder framtidig utvikling kunne gi grunn til å vente. Kanskje er dette problemer som mange føler betyr mindre for dem eller deres nærmeste enn hvordan de sentrale offentlige velferdsoppgavene som flest vektlegger blir løst.

Endring i prioriteringene

For mange av sakene eksisterer det tids-serier tilbake til 1989 i Monitor-materialet (en del er kommet med senere). Det gjennomgående bildet er stabilitet. Helsevesen og eldreomsorg har for eksempel hele tiden ligget på topp sammen med å minske kriminaliteten. For noen saker skjer det imidlertid endringer når det gjelder andelen som er opptatt av at det skal gjøres noe med dem (figur 5.6).

Aller størst er nedgangen for andelen som vil styrke miljøvernet (-32 prosentpoeng), fulgt av sikring av full sysselsetting (-28) og minsking av prisstigningen (-22). Disse tendensene kan relateres til faktiske utviklingstrekk, eller, mer presist, hvordan utviklingen oppleves. Dette vil ikke alltid samsvare helt ut med den faktiske utviklingen, slik den reduserte bekymringen for miljøproblemer og den lavere prioriteringen av dette feltet kan hevdes å være et eksempel på (Hellevik og Høie 1999). Selv om det er framgang å spore i forhold til en del problemer, slik som nedbryting av ozonlaget og sur nedbør, er

Figur 5.6. Endring i andel som mener at ulike samfunnspolitiske saker er spesielt viktig å løse i Norge. 1989-2001. Prosent

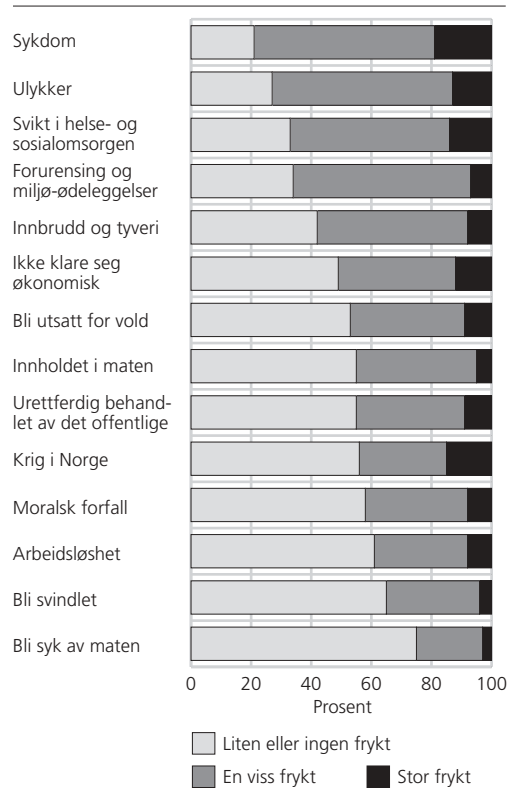

Kilde: Norsk Monitor.

det en negativ utvikling på andre, som for eksempel i forhold til klimaendring og biologisk mangfold.

At prioriteringen av skolen har steget sterkt siden 1995, kan ha sammenheng med en vellykket fokusering av denne saken fra noen partiers side i valgkampene i 1997 og 2001. Størst vekst har imidlertid andelen som mener det er viktig å styrke det norske forsvaret (+19 prosentpoeng, +11 når vi sammenligner resultatene i 1999 og 2001). Dette er utvilsomt en reaksjon på hendelsene i USA 11.9.2001, som inntraff rett før intervjuingen i Monitor-runden denne høsten startet.

Figur 5.7. Frykt for ulike ting i tilværelsen. 2001. Prosent

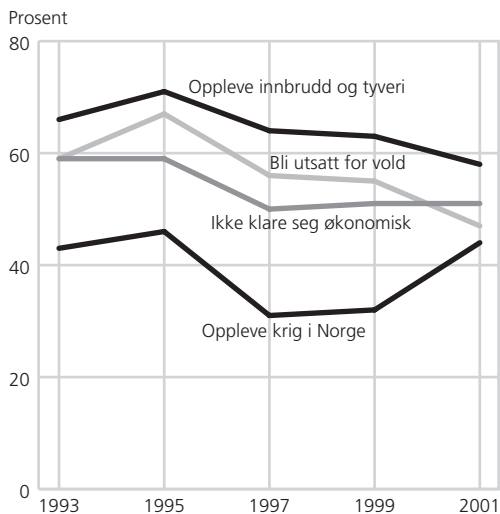
Kilde: Norsk Monitor 2001.

Det dramatiske skiftet i befolkningens prioriteringer mellom 1989 og 2001 for miljøvern og forsvar er det mest iøynefallende trekket ved figur 5.6. Her var det i 1989 et hav av forskjell, mellom 65 prosent som så på miljøvern som en viktig oppgave og 14 prosent som var opptatt av å styrke forsvaret. I 2001 kommer de to områdene likt ut, begge nevnes av 33 prosent.

5.7. Frykt og bekymringer

En viktig komponent i definisjonen av et godt samfunn er at medlemmene ikke skal leve med frykt for negative hendelser. Noen bekymringer springer imidlertid i liten grad ut av samfunnsmessige for-

Figur 5.8. Utviklingen for andel som føler stor eller en viss frykt. Prosent

Kilde: Norsk Monitor.

hold, men avhenger av individuelle egenskaper og handlinger. Dette gjelder i stor grad for sykdom og ulykker, de hendelsene som flest nordmenn føler en viss eller stor frykt for å bli rammet av.

Av samfunnsrelaterte negative hendelser er det svikt i helse- og sosialomsorg, forurensing og miljøødeleggelser, innbrudd/tyveri og ikke å klare seg økonomisk som flest sier de frykter på listen med 14 alternativer (figur 5.7). For alle disse hendelsene gjelder at det er et flertall som føler en viss eller stor frykt (relativt få velger det siste svaralternativet).

Er bekymringsnivået som disse svarene avspeiler så høyt at det representerer et samfunnsmessig problem, eller er det uunngåelig at individer vil gi uttrykk for frykt uansett hvor langt en er nådd når det gjelder å realisere det gode samfunn? Dette spørsmålet er vanskelig å besvare uten en dypere forståelse av hvilke opple-

velser og følelser som ligger bak svarene som gis. Det vi imidlertid kan danne oss et bilde av, er endringer i fryktbildet, om det er blitt flere eller færre som sier de bekymrer seg.

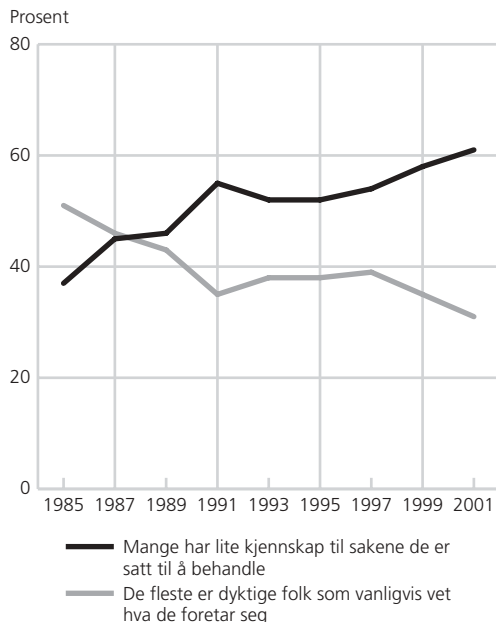
Synkende frykt for kriminalitet ...

Figur 5.8 viser andelen som føler stor eller en viss frykt for fire av de åtte negative hendelsene vi har tidsserier for fra 1993. Det er gjennomgående en tendens til at andelen bekymrede har falt i dette tidsrommet. Særlig gjelder dette kriminalitet, i form av vold eller innbrudd, og også for svindel, som ikke er vist i figuren.⁴ Likevel er det som vi har sett tidligere mange som forventer seg en negativ utvikling i Norge framover når det gjelder kriminaliteten (figur 5.3). Kanskje gjøres det en forskjell mellom kriminalitet i sin alminnelighet og kriminalitet som rammer en selv, der en er mer optimistisk på egne enn på andres vegne. En slik tendens er påvist for synet på samfunnsutviklingen mer generelt (Hagerty 2003). Spørsmålet om forventet utvikling kan ha blitt besvart med samfunnsutviklingen som referanseramme, mens hva en svarer på spørsmålet om frykt relateres til hvordan egen situasjon oppleves.

Når det gjelder frykt for ikke å klare seg økonomisk, var den mindre på slutten av 1990-tallet enn i 1993-1995. Men det har ikke skjedd noen reduksjon i slik frykt mellom 1997 og 2001, til tross for den sterke stigningen i personlig inntekt i dette tidsrommet.

...men økende krigsfrykt

Det klareste eksemplet på en drastisk forverring i bekymringsbildet skjedde mellom 1999 og 2001 for krigsfrykt, utvilsomt som en følge av terrorangrepet i New York 11.9. Den videre utviklingen på den internasjonale arena, med USAs

Figur 5.9. Oppfatning om norske politikeres dyktighet. Prosent

Kilde: Norsk Monitor.

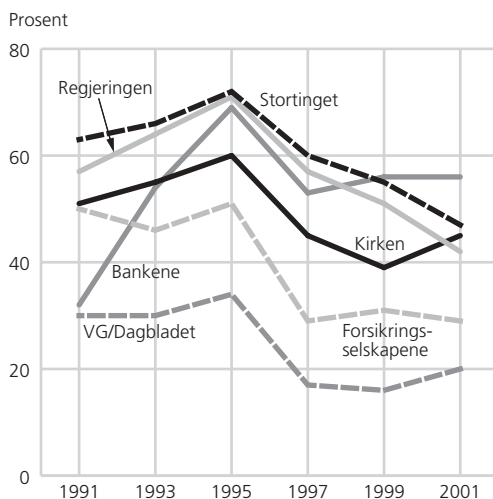
kamp mot terrorisme og invasjon av Afghanistan og Irak, gir ikke grunn for å vente at krigsfrykten vil avta.

5.8. Tilliten til politikere og politiske institusjoner

Politikerne har en sentral rolle når det gjelder å styre utviklingen slik at vi kommer nærmere å realisere det gode samfunn. Tillit til at folkevalgte organer og offentlige myndigheter klarer å løse sine oppgaver er trolig viktig for hvilke forventninger befolkningen har til den framtidige samfunnsutviklingen. Betyr pessimismen vi har avdekket at denne tilliten er svak?

Dramatisk økning i mistilliten til politikere

Et spørsmål om hvordan en ser på norske politikere, om de er dyktige folk som vanligvis vet hva de foretar seg, eller om mange av dem har lite kjennskap til

Figur 5.10. Tiltro til samfunnsinstitusjoner. Prosent svært stor eller ganske stor tiltro*

* Den allmenne nedgangen mellom 1995 og 1997 har sammenheng med skifte fra personlig intervju til selvutfylling for dette spørsmålet (intervjuer-effekt i perioden 1991-1995). Kilde: Norsk Monitor.

sakene de er satt til å behandle, har vært med i Monitor siden 1985.⁵ I utgangspunktet er det klart flere med en positiv oppfatning av politikerne enn med en negativ – 51 mot 37 prosent – en positiv overvekt på 14 poeng (figur 5.9). Så skjer det en utvikling i negativ retning fram til 1991, som igjen skyter fart fra 1997. Resultatet er at i 2001 er bildet endret til en negativ overvekt på hele 30 prosentpoeng, en ganske dramatisk forandring sammenlignet med 1985.

Svekket tiltro til politiske institusjoner

Også tiltroen til Storting og regjering har sunket sterkt de siste årene (figur 5.10). Fra 1991 til 1995 steg tiltroen til de politiske organene, riktignok overgått av veksten for tiltroen til bankene, som opplevde et lavmål helt nede på nivå med løssalgsavisene etter krisene på slutten av 1980-tallet. Fra 1995 til 1997 skjer det et fall i samtlige tiltrokurver. Det forklares

av at spørsmålet nå ble tatt med i selvutfyllingsskjemaet i stedet for å bli stilt av en intervjuer. Det har vist seg at flere kvier seg for å uttrykke mistillit til personer eller institusjoner ansikt til ansikt med intervjueren enn når de kan fylle inn svaret selv (intervjuereffekt).

Men mens de andre institusjonene i figuren har hatt en positiv utvikling siden 1997, har tiltroen til Storting og regjering falt markert. I 2001 er det for første gang flere som uttrykker tiltro til Kirken enn til regjeringen. Løssalgsavisene, som nok noen politikere vil holde ansvarlige for den økende mistilliten de selv opplever, har kuttet ned på forspranget som Stortinget hadde i tiltro fra 43 prosentpoeng i 1997 til 27 poeng i 2001.

5.9. Oppsummering

Slike resultater fra intervju-undersøkelser som her er presentert kan være vanskelig å tolke. Forskjellen i tendens mellom ulike spørsmål om samme fenomen viser hvor mye spørsmålsformuleringen kan bety, uten at det alltid er lett å se hvorfor. Forskjeller mellom resultater fra ulike tidspunkter kan skyldes innvirkning fra aktuelle hendelser som det kan være vanskelig å ha oversikt over. Det er altså mange ulike forklaringer som kan tenkes for et gitt mønster. Det knytter seg derfor usikkerhet til konklusjonene som kan trekkes om hvor fornøyde nordmenn er med samfunnet og hvordan de opplever utviklingen.

Det synes rimelig å si at tilfredsheten med dagens samfunn er ganske god når vi spør generelt, men at det er utbredt misnøye med situasjonen på flere konkrete områder. Dette gjelder sentrale oppgaver for velferdsstaten som eldreomsorg og skole. Det hersker videre en negativ oppfatning av hvordan samfunnet har

utviklet seg den siste tida og en utbredt pessimisme for hva som vil skje med det i framtida.

Når det er så mange som ønsker at det må brukes mer ressurser på oppgaver som helsevesen, eldreomsorg, skole og kriminalitetsbekjempelse, kan det tyde på misnøye med hvordan velferdsstaten i dag fungerer. Vi finner også en utbredt skepsis når det gjelder utviklingen for økonomisk likhet og fellesskapsånd. Den økende mistroen til politiske organers evne til å løse sine oppgaver kan både være en følge av og en årsak til en tiltakende usikkerhet omkring den solidariske velferdsstatens framtid. Kanskje er dette noe av bakgrunnen for den generelle pessimismen for samfunnsutviklingen som er avdekket.

Noter

- ¹ Spørsmålet ble første gang stilt i Norsk Monitor i 1999. Da var den positive overvekten på 42 prosentpoeng, altså nesten den samme som i 2001.
- ² Her er det stort sett optimisme for framtida som råder. Men spørsmålene er noe forskjellige slik at resultatene er vanskelige å sammenligne (Hagerty 2003).
- ³ Partivalg skiller seg fra de andre kjennetegnene i tabellene 5.2 og 5.3 ved at dette er en egenskap som blir påvirket av snarere enn å påvirke oppfatninger om situasjon og utvikling i samfunnet. Hvordan en stemmer kan dermed i liten grad forklare forskjellene i slik oppfatninger.
- ⁴ De øvrige tre som ikke er vist er frykt for ulykker (en viss nedgang), alvorlig sykdom (stabilt fryktnivå) og å få urettferdig behandling av det offentlige (stabilt fryktnivå). De resterende seks forholdene har vært med i spørreskjemaet siden 1997. Frykten for miljøproblemer, arbeidsledighet og innholdet i maten har gått noe ned, mens frykt for moralsk forfall, svikt i helse- og sosialomsorg og å bli syk av maten en spiser viser liten endring.
- ⁵ Det er tidligere brukt i undersøkelsene i det norske valgforskningsprogrammet.